

Attsjös skvaltor

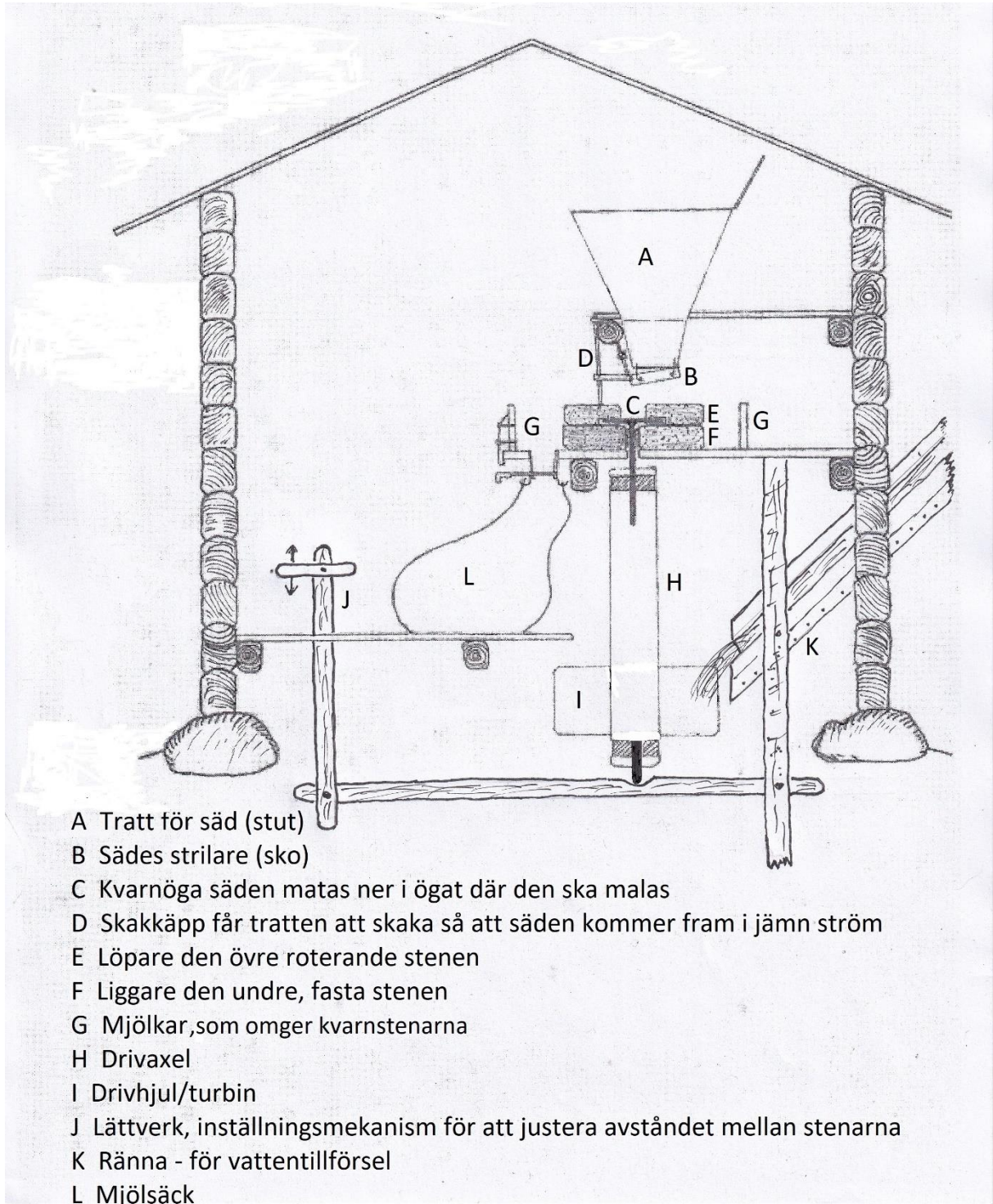
Liten husbehovsskvalta. Foto: A.C. Hultgren H005. Östergötlands museum.

Skvaltans historik.

Det troliga ursprunget för skvaltorna var Persien och under de första århundrandena e. Kr. spreds de längs Medelhavet och Atlantkusten. På vikingatiden lär dessa vattendrivna kvarnar ha kommit till Norden. Den äldsta skvalta som hittas i nuvarande Sverige, grävdes ut norr om Sölvesborg 2021. Blekinge museum gjorde en undersökning på ett blivande industriområde och fann då resterna efter Skandinaviens äldsta skvalta. Åldern bestämdes med hjälp av kol-14 metoden till ca 1070 e.Kr. Eftersom skvaltans konstruktion var en högteknologisk nymodighet var troligen Danmarks kung ägare av kvarnen, som låg under Sölvesborgs slott. För att tjäna pengar på sin tids "high-tech", införde kungamakten och adeln kvarnvång, det innebar att fria bönder bara fick använda en viss kvarn i regionen och måste betala kvarnskatt till kungen. Arrendatorer ålades kvarnplikt som innebar att de måste mala på markägarens kvarn. Samtidigt motarbetades användandet av små husbehovskvarnar. Kvarnvång och kvarnplikt upphävdes 1835, men uppdelning i tullkvarnar och husbehovskvarnar fanns kvar till 1863. Då upphävdes förbudet att mala främmande spannmål i husbehovskvarnarna. Samtidigt togs skatten på tullkvarnar bort.

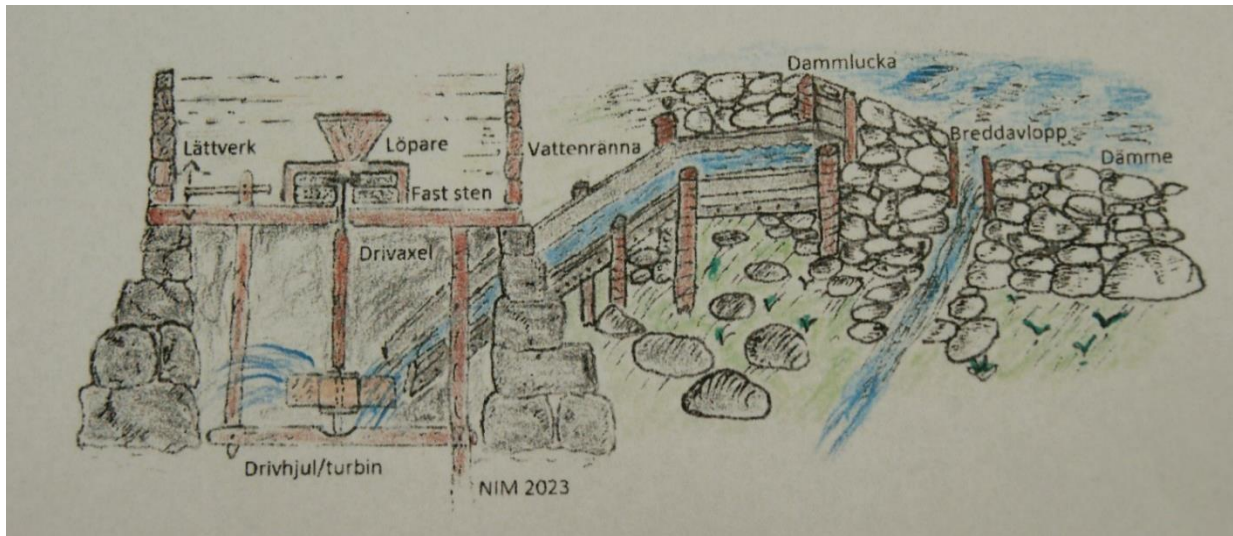

Skvaltkvarnens konstruktion

Ingvar Malmberg 2023.

Skiss på skvaltkvarn/skvalta

Ingvar Malmberg 2023.

Skvaltkvarnarna drevs av vatten som leddes genom en ränna till ett horisontellt skovelhjul och var således väl lämpade för mindre vattendrag med liten fallhöjd. Skvaltorna var enkla att bygga och placerades över en bäck, så att drivaxeln gick direkt ner till drivhjulet. Kvarnstenarna rymdes i en liten byggnad oftast uppförd av timmer. Under golvet fanns det ett horisontellt vattenhjul som satte den övre kvarnstenen, den så kallade löparen, i rotation. Den nedre kvarnstenen var fast och mellan dessa två stenar maldes säden. Mjölets grovlek kunde styras genom att ändra avståndet mellan stenarna, genom ett så kallat lättverk. Skvaltorna var husbehovskvarnar och användes för små spannmålmängder. De brukades oftast under vår och höst, när tillgången på vatten var tillräcklig.

Skvaltans kapacitet var inte stor. Som ett minimum nämns en skäppa för en natts malning, vilket blir ca 36 liter, men det fanns även kvarnar som på samma tid malde 2 – 3 tunnor eller 3 – 5 hl. Den vanligaste storleken på malstenar var 60 – 70 cm, men där fanns även stenar som var större. Kvarnstenarna mättes i enheten spann vilket beskrevs såsom måttet på en utsträckt hands avstånd från tummens yttersta del till spetsen på pekfingret (litet spann), eller till spetsen av långfingret (stort spann). Senare definierades ett spann som $\frac{1}{4}$ aln = 148,44 mm.

Attsjö skvaltors historia

Vanligtvis togs inte små skvaltkvarnar upp i Jordeboken. År 1541 utgör ett undantag. Då antecknades bönderna Lars Håkonsson i Attsjö Norregård och Per Knutsson(?) för var sin kvarn och skulle betala skatt till kronan. På 1663 års häradscharta markeras en kvarn vid Byasjöns dvs. nuvarande Lilla Attsjöns utlopp. I samband med Storskiftet i Attsjö 1787 noterades tre obetydliga husbehovskvarnar. När de uppfördes vet man inte, men troligen har det funnits skvaltors på denna plats sedan urminnes tider.

Skvaltornas placering på Attsjö Norregårds utmarker.

Karta över Attsjö med området för byns skvaltor markerat på Norregårdens utmarker och längs utflödet från Byasjön (idag kallad Lilla Attsjön). Karta: Ingvar Malmberg 2023.

På 1834 års skifteskarta hade de tre gamla små skvaltkvarnarna ersatts med en ny större skvalta på ungefär samma plats. Kvarnarna låg på Attsjö Norregårds marker men drevs gemensamt av hela byn. År 1839 uppfördes en ny kvarn på platsen, men denna kvarn blev avställd 1840 på grund av att Bergsrådet J.L. Aschan gjorde en anmälan till landshövdingeämbetet mot Attsjös byamän. Att förmögna män med hög social ställning försökte få myndigheterna att stänga ner husbehovskvarnarna var inget nytt. På 1780-talet drabbade detta bönderna både i Attsjö, Kårestad, Trångsgärde och Västorp. I Sveriges äldsta centrala ämbetsverk, Kammararkivet, har Torbjörn Fogelberg funnit information om detta.

Lagman Per Unge som ägde kvarnen Furebro i Furuby var också disponent över Kårestads två skattlagda tullkvarnar. Den 2 november 1787 hade Unge skriftligen yrkat på att fem husbehovskvarnar skulle läggas ner, däribland den som Magnus Jonssons på Attsjö Norregård och Magnus Perssons på Attsjö Kronogård ägde. Landshövdingen, som på denna tid titulerades Kungl. Maj:ts Befallningshavande i Kronoberg län, biföll Unges begäran, eftersom det inte fanns skriftliga bevis för att dessa kvarnar funnits på plats sedan urminnes tid. Konga härads kronofogde skulle ge handräckning och göra skvaltorna obrukbara. Lagman Unge hade ålagts att ge avskrift av utslaget till de berörda bönderna, men struntade i detta och nöjde sig med att få prästen att läsa upp en kungörelse i Furuby kyrka i början av juni 1788, varpå bönderna själva måste betala lösen för att få tillgång till utslaget. De skrev en inlaga till Kommerskollegium och hävdade sig inte vara mäldelag, dvs. underställda Furuby och Kårestads skattebelagda hjulkvarnar och därför måste mala sin säd där, vilket Unge oriktigt hade påstått. Bönderna hävdade också sin rätt att själv bestämma över vad de producerat. Lagmannen hade dessutom angett att skvaltorna inte byggts efter riktlinjerna i Kungl. Maj:ts resolutioner från 1748 och 1786, men Attsjöborna anförde att skvaltorna hade uppförts långt dessförinnan och ingen lag kunde efterlevas innan den hade utfärdats. Ingen mindes eller visste när deras förfäder eller föregångare hade uppfört kvarnarna och bönderna antog att deras "små skvaltor som anlagts vid bäckar och kärdrag, sedan urminnes tider grävda och dikade, hade ansetts för obetydliga för att tas med i 1698 års kvarnkommission". Lagman Unges hjulkvarnar hade anlagts långt efter att böndernas husbehovsskvaltor. De sistnämnda "gick bara med flod" dvs. kunde bara användas höst och vår, när det fanns tillräckligt med vatten. Våren 1789 vände sig Attsjös byamän till Konga häradsrätt och begärde en kvarnundersökning av byns tre skvaltor. Den 22 juli detta år infann sig sex nämndemän från Konga häradsrätt och samtliga ägare i Attsjö by. Änkan Hedvig Lundblad, f. Netherwood, som innehade Kronogård, företrädde av bruksinspektören Christoffer Slettengren medan bönderna från Attsjö Norregård hade anlitat nämndemannen Petter Persson från Lövås i Hovmantorps socken.

Skvaltorna var alla i gott stånd och låg vid den bäck som avvattnade Byasjön och rann ut i Kårestaån. Översta kvarnstället låg cirka 600 meter från Byasjön och ägdes av Norregård, Kronogård och Torsagård. Kvarndammen bestod av sten, jord och trävirke. Rännan var cirka 60 cm bred, 4,5 meter lång och med 90 cm fallhöjd mot hjulet. Diametern på kvarnhusstenarna var 70 cm.

Det andra skvaltorna låg 70 meter nedströms och ägdes av Båtmansgård och Södregård. Damm och kvarn såg ut som ovan, men rännan var något kortare, 3,3 meter lång. Kvarnstenarna var något större, 75 cm i diameter.

Det tredje kvarnen, som ägdes av Jöns Markussons gård och ¼ Norregård, låg ytterligare 180 meter nedströms. Dammen var lik de två andra och den 240 cm långa rännan hade en fallhöjd på 60 cm mot vattenhjulet. Stenarna i kvarnhuset var 71 cm breda.

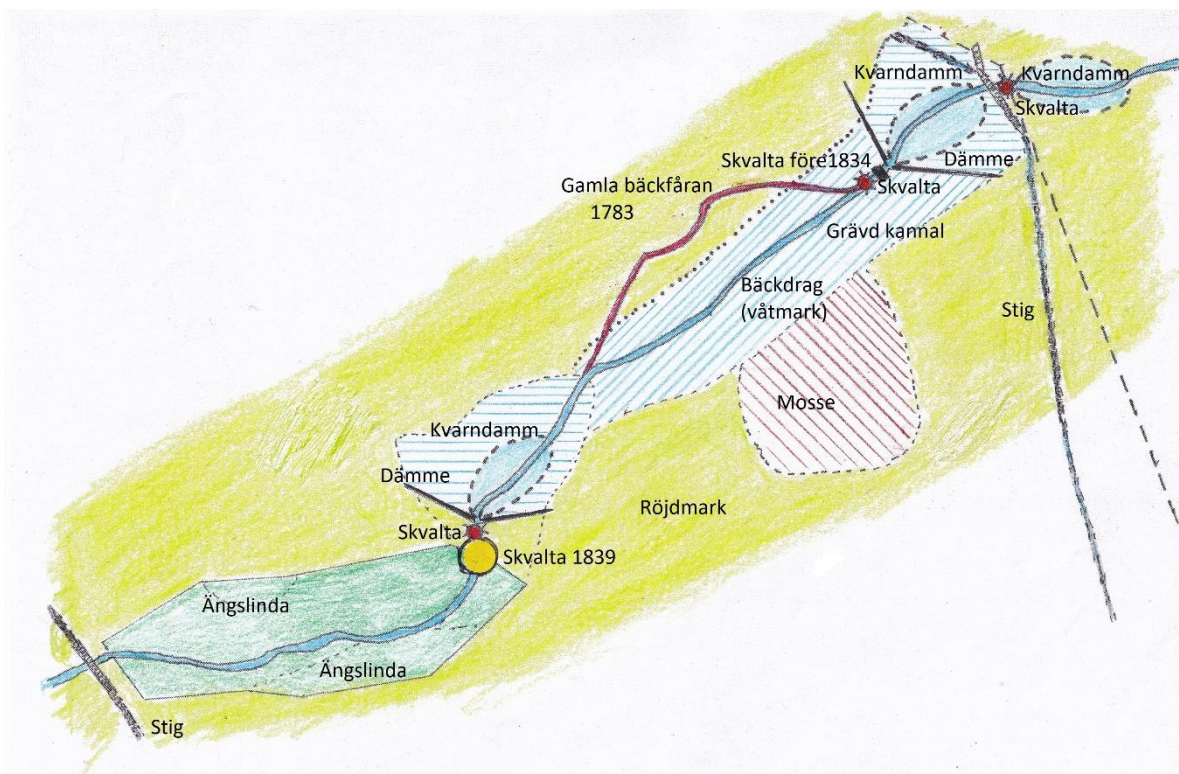
Vattentillgången hade förbättrats sedan man några år tidigare hade dikat ut sjön och skvaltorna kunde nu användas en månad per år eller vid stark flod. Högst kunde då vid alla tre skvaltorna sammantaget, något mer än 40 tunnor säd malas, räknat efter ½ tunna per dygn. Ägorna nedom och ovanför kvarnarna ägdes av bönderna själva och eventuella skador pga.

fördämningarna skulle inte drabba någon utomstående. Attsjö byamän anhöll om att få använda sina skvaltor för husbehovsmalning. De skulle då slippa färdas till andra kvarnar höstar och vårar när vägarna var närmast sumpiga.

I en inlägga till Konga häradsrätt beskrev den nyligen adlade lagmannen Bergencreutz, Attsjös bönder och deras talesman på ett nedsättande och raljerade sätt. Eftersom de gamla små skvaltorna inte hade registrerats av myndigheterna kunde ingen bevisa när dessa hade uppförts. Bergencreutz kallade urminnes hävd för "fortidens missbruk" och ansåg att Attsjö byamän inte var nödgade att uppföra kvarnar och därmed fördärva mycken skog och spilla många dagsverken både till byggnad, underhåll och till själva malandet. Sådana små kvarnar lönade sig aldrig. I stället borde Attsjös bönder mala sin säd vid skattekvarnarna, så att dessa fick bättre lönsamhet. Själva kommenterade Attsjöborna den dåliga lönsamheten för Kårestads skattekvarnar med att "det inte var klokt av en så klok och förståndig ägare (som lagman Unge) att hålla två stora hjulkvarnar för en enda bys mald, dvs. säd som skulle malas.

Attsjös skvaltor markerade på skifteskartorna från 1783 och 1835 samt skvaltorna från 1839

Skvaltor från 1700-talet har röd rund markering, den före 1834 en svart fyrkant och 1839 års skvalta en gul rund markering. Bäckfåran är tecknad i rött. Kvarndammarna är ljusblåa och dämmena svarta. Blåstreckade områden visar våtmarker. Karta: Ingvar Malmberg 2023.

Trots myndighetspersoners avstyrkande inlagor och att domarna gick dem emot, fortsatte bönderna i Attsjö kampen för sina skvaltor. Landshövdingen hade främst grundat sitt negativa utslag på att Attsjöborna inte hade kunnat bevisa urminnes hävd för sina kvarnar. 1791 vände sig Attsjös byamän till Kammarkollegium och bifogade vittnesmål som styrkte att det i samma

bäck, nedströms de befintliga kvarnarna, fanns lämningar efter en ännu äldre skvalta, som varit där över två mansåldrar, dvs. långt över etthundra år. Ett så gammalt kvarnställe måste väl enligt XV kap. 1§ Jordebalken, få räknas som urminnes hävd. Ärendet behandlades 1792. Resolutionen utfärdades 1795. Hur den löd nämner inte Torbjörn Fogelberg i sin redogörelse.

Som tidigare nämnts uppförde Attsjös byamän 1839 en skvalta som blev avställd följande år. Den 7 september 1840 hade bergsrådet Johan Ludvig Aschan skickat en skrivelse till landshövdingen i Kronobergs län. Han anmälde att några byamän från Attsjö ett år tidigare hade uppfört en husbehovskvarn och därför inte malde sitt mjöl i Aschans tullmjölkvarn vid Skäve. Detta sades innebära inkomstbortfall för bergsrådet, som anklagade bönderna för att inte ha haft vederbörligt tillstånd att anlägga skvaltans. Aschan anhöll att byamännen skulle åläggas att riva skvaltans och ta bort vattenfallet, på det att Skäve kvarn kunde bestå och Kunglig Maj:t och Kronan framgent fick sin årliga ränta därifrån.

Den 17 september 1840 utfärdade Växjö Landskontor Resolution N° 101, som beordrade delägarna till Attsjös nybyggda kvarn att inom fjorton dagar förklara sig angående den skrivelse som Aschan inlämnat, annars skulle deras åsikter inte beaktas. Resolutionen undertecknades av herrarna Leander och Lång vid Landshövdingeämbetet i Växjö.

Den 5 oktober 1840 inkom Attsjös byamän med sitt svar och hänvisade till Kunglig Maj:ts förordning af den 14 de Juli 1674, som upphävde "Skråbandet", det tvång skråväsendet hade lagt på hantverkare. Skråtvånget innebar t.ex. att endast den som tillhörde mjölnarskrået fick mala mjöl, men tack vare den nya förordningen blev det tillåtet att uppföra en husbehovskvarn på sin egen mark. Eftersom bönderna i Attsjö som anlagt skvaltans ägde marken både uppströms och nedströms, ansåg de sig inte behöva låta undersöka om uppdämning skulle orsaka skada på annans egendom, eftersom denna ju tillhörde dem själva. Därigenom hade de avsiktligt sparat in på kostnaden för undersökningen. Byamännen hävdade sig ha närmare till sin egen husbehovskvarn, men också att de inte tillhörde Skäve kvarns mäldlag, dvs. de som måste mala sin säd på denna kvarn, och att kung och stat därför inte gick miste om några pengar, vilket Aschan hade anfört. Om bergsrådet ville ha en undersökning utförd, fick han själv bekosta denna. Böndernas skrivelse avslutades: "Eftersom vi i ödmjukhet vågar anhålla sökanden måtte åläggas ersätta oss alla här igenom tillskyndande kostnader och besvär" och undertecknades av följande sex hemmansägare i Attsjö: Carl Jonasson, Johannes Danielsson, Jonas Nilsson, Gustaf Pärsson, Carl Magnus Danielsson och Johannes Nilsson.

Den 5 november 1840 författade J.L. Aschan ännu en skrivelse till Landshövdingeämbetet med anledning av Attsjös byamäns svar och började med att påminna: "Nedanför den Kanal, som på Attsjö hemmansägares gemensamma bekostnad blivit öppnad att avleda vattnet utur Attsjön, har förenämnda personer uppfört och nära ett år begagnat en så kallad husbehovskvarn". Bergsrådet angav att innan kanalarbetet företogs, hade inte någon kvarn kunnat uppföras på denna plats eftersom det saknades tillräckligt med vatten för att driva en skvalta (men enligt 1834 års skifteskarta fanns det redan en skvalta på platsen). Aschan ville protestera eftersom kvarnen hade uppförts utan hans godkännande, trots att han som hemmansägare i byn varit med och finansierat kanalen. Han hävdade att kvarnen också utgjorde ett hinder för att fullkomligt kunna torrlägga Lilla Attsjön. För det tredje hade ingen undersökning

genomförts enligt Kungliga förordningen av 14 Juni 1835. För det fjärde ansåg bergsrådet att eftersom kvarnen var uppförd på Attsjö Norregårds samfällda ägor och inte på kvarndelsägarnas enskilda mark, så hade dessa bönder inte rätt att uppföra en husbehovskvarn. Aschan påpekade att lönsamheten hade försämrats vid Skäve skattlagda mjölkvarn eftersom Attsjö byamän och deras torpare malde sin egen säd. Därför yrkade han att skvaltän i Attsjö genast skulle raserades så att vattnet åter fick fritt lopp. Om någon hade invändningar mot detta, eller om saken fördes vidare till domstol, skulle all malning förbjudas tills slutligt utlåtande blivit meddelat. Till sist anhöll Aschan, att vederbörande Kronobetjänt skulle beordras att antingen försegla kvarnen eller försätta densamma i obrukbart skick och förväntade sig att kvarndelägarna skulle bli åtalade för den obehöriga anläggningen.

Den 14 november 1840 konstaterade Landshövdingeämbetet i Växjö att Attsjös bönder, som själva hade bidragit till att bekosta kanalen som avledde vattnet från sjön i Attsjö, inte hade rättighet att anlägga en husbehovskvarn i denna uppgrävda kanal, eftersom någon undersökning inte hade företagits av domare och nämnd. Följden blev att ortens kronolänsman efter rekvisition, hade beordrats att infinna sig vid skvaltän och försegla rännan på kvarnägarnas bekostnad. Byamännen förbjöds vid vite att bryta förseglingen och att använda kvarnen. Dessutom måste de senast vid nästa sommarting begära att häradsrätten gjorde en undersökning, så att målet kunde avgöras. Om inte så skedde, skulle kvarnen avlägsnas. Om vallarna eller andra hinder i kanalen förhindrade sjövattnet att skyndsamt avrinna, utan uppdämdes av dammbyggnaden, hade kronolänsman rätt att på de skyldigas bekostnad riva kvarn och damm så att vattnet kunde rinna fritt i kanalen. Därefter konstateras att eftersom de klagande bönderna inte hade fordrat ersättning för lagsökningskostnaden, kunde de inte tilldömas ersättning. De berörda byamännen måste inom åttio dagar från det att de delgivits denna resolution, bemöta densamma med en skrivelse, som skulle undertecknas med namn, vistelseort och yrke på den person som författade skrivelsen. Dessutom måste en fullmakt bifogas. Om något av detta försummas i byamännens svarsskrift, skulle denna inte tagas upp till prövning och då förblev rännan vid kvarnen förseglad.

En vecka senare, den 21 November 1840, inställde sig Kronolänsman P.D. Sällberg i Attsjö, för att enligt Resolution N° 101, verkställa landshövdingens föreskrifter. Vid ankomsten till Attsjö läste kronolänsmannen upp Resolution N° 101 i original. Sedan begav han sig till skvaltän åtföljd av tillkallade vittnen och kvarnägarna. Kvarnstenarna förseglades och kvarndammens vattenlucka öppnades. Ägarna förbjöds bryta förseglingen eller att sätta igen luckan, förrän något annat hade blivit förordnat av landshövdingen. Den 11 januari 1841 anhöll berörda byamän i Attsjö ödmjukast att herr lantmätare Nordin fortast möjligt skulle verkställa en avvägning för att undersöka om husbehovskvarnen och därvid anlagd damm skadade andras ägor eller hindrade vattnets fria framfart i den ovanför kvarnen uppgrävda kanalen.

”Jonas IN Nilsson	Johannis Nilsson	Carl Jonasson
Gustaf Pehrsson	Carl Magnus Danjelsson	Johannis Danjelsson
i Jönsmarkussonsgård	i Söregård	i Norregård.”

Samma dag beviljades landshövding Carl Mörner deras begäran och förordnade att lantmäteriatgården skulle verkställas (Lantmäteriet akt 07-FUR-7. N^o42).

En vecka därefter, den 28 januari 1841, inställde sig lantmätare P.M. Nordin i Attsjö Jöns Markussonsgård Kronobergs Län, Konga Härad och Furuby socken, för att enligt landshövdingens order verkställa avvägning från en på Attsjö Norregårds utägor uppförd husbehovskvarn till öppningen av en kanal, som hade anlagts för uttappning av vattnet från den så kallade Byasjön. De sex kvarnägarna fanns på plats och ville att undersökningen skulle genomföras omedelbart, eftersom trakten varigenom vattenfallet ledde bestod av sidlänt mark och avvägningen således blev lättare att göra när marken var tillfrusen. Detta hörsammades och samtliga berörda begav sig till kvarnen som var belägen vid en kärssid (våtmark) 562 aln, cirka 337 meter, väster om öppningen av den anlagda kanalen. Efter verkställd avvägning befanns sammanfattningsvis att slutningen från botten av Byasjön till grundstocken vid kvarnen sammanlagt var 9 alnar 8 ½ tum, dvs. 5,83meter. Lantmätare Nordin hade gjort noggranna ätningar: Fallet från kanalens slut till grundstocken vid kvarnrännan var 3 alnar 8 ½ tum, dvs 2,02m. Dammens höjd vid kvarnen var 2 alnar, dvs 1,2 m, således var dammarmens övre kant 1 aln 8 ½ tum, dvs 83 cm under jordytan i rännilen vid fallet, där kanalen för vattnets ledning ut ur Byasjön upphörde.

Enligt kvarnägarnas uppgift var fallet från nämnda sjö till kanalens slut omkring 6 alnar, dvs. cirka 3,6 meter).Från det stället där kanalen upphörde, gick vattendraget igenom en större kärssid. Vid nederbörd eller snösmältning avleddes en del av vattnet på norra sidan om kvarnen till ett större kärr väster därom. På grund härav fanns det ingen anledning att befara att kvarnen skulle dämna upp vattnet. Eftersom ytterligare undersökning inte kunde företas vid denna årstid, avslutades förrättningen. (Lantmäteriet akt 07-FUR-7)

Den 11 augusti 1841 infann sig sex nämndemän från Konga häradsrätt till Attsjö för att hålla synerätt. Där hade de stämt möte med bonden Anders Johansson på Torslund, som senare fick avlägga domared. Rättens ledamöter skulle hålla syn för att därefter bedöma om skvaltans dammbyggnad påverkade utflödet från Byasjön (Lilla Attsjön), som Bergsrådet Aschan ägde knappt hälften av. Vid förrättningen närvarade de sex bönder som gemensamt drev den nu avstängda skvaltans på Attsjö Norregårds marker. Bergsrådet företrädde av inspektorn Sundberg. Denne hävdade både att utflödet från sjön påverkades menligt av kvarnbygget och att byns övriga bönder inte hade rätt att bruka skvaltans på Norregårds marker. Då uppgav byamännen att varje gård i Attsjö tidigare hade haft sina egna kvarnställen, men att dessa inte kunde användas efter att sjön hade tappats. Därför hade man kommit överens om att bygga en gemensam skvalta på Norregårds marker. Detta bestyrktes med protokollet från Laga skiftet 1833 §29. "De till byn nuvarande husbehovsqvarnar och qvarnställen beslöto delägarna för framtiden nyttja efter gammal hävd."

Männen avgick för att besiktiga kvarnen, som låg 1/16 mil från Attsjö Norregård. Dambyggnaden var 64 alnar (38,4m). Dammluckans bredd var 75 cm och dammen hade vid grundstocken ett djup av 120 cm. Vattenrännan var 125 cm lång, 80 cm bred och 70 cm djup. Dammluckan hade öppnats av kronolänsmannen nio månader tidigare och stått öppen sedan dess. Byamännen uppgav att när luckan var stängd, reglerades vattenstånden i dammen genom ett bredavlopp cirka 30 meter uppströms. Därefter fortsatte synen vid Byasjön, som var i det närmaste torrlagd, förutom några källsprång i östra kanten. Endast 1/12 av diket genom

sjön hade dittills grävts. Trots detta anförde inspektör Sundberg att kanalen antagligen måste sänkas två alnar för att förbättra avrinningen. Kanalen som avvattnade Byasjön var drygt en kilometer lång, mellan 120 – 180 cm djup och sluttade ganska mycket och vattnet rann obehindrat. Senaste tiden hade det regnat en hel del, men ändå var vattenståndet i kanalen bara runt 30 cm.

När männen gick tillbaks till kvarnen, visade bönderna var byns gamla kvarnställen hade legat. Torsagård och några av Norregårds bönder hade haft sina skvaltor vid slutet av kanalen, Södregård och Båtmansgård 60 meter därifrån och Jöns Markussonsgårds samt resterande Norregård 30 meter ovanför kvarnen. Rätten noterade att ägorna från Byasjön till kvarnen och en lång bit nedanför tillhörde Carl Johansson i Attsjö Norregård, som godkände att kvarnen hade anlagts på hans marker. Därefter fällde synerätten sitt utslag: Eftersom slutningen från botten av Byasjön till grundstocken vid kvarnen var sammanlagt 9 alnar 8 ½ tum (5,83meter), ansåg Synerätten att, även om kanalen sänktes 120 cm, kunde kvarnanläggningen inte hindra flödet från Byasjön. I denna del fanns det inga hinder för att använda skvaltån. Kostnaden för synerättens sammanträde skulle betalas av sökanden med 28Rd 9sh banco.

Den 10 november 1841 behandlades Attsjös byamäns nya ansökan om att deras husbehovskvarn skulle införas i förteckningen över godkända kvarnar. Bönderna bifogade Synerättens protokoll och på detta hade häradshövdingen Elfving antecknat det vunnit laga kraft, eftersom utslaget inte hade överklagats. Fast landshövdingen inte ville ge bönderna från Attsjö rätt, var han tvungen ”att enligt med föreskriften i Kungl. Maj:ts nådiga kungörelse den 14 juli 1835, den sökte husbehovskvarnanläggningen i förde boken anteckna.” Det enda Attsjös byamän nu hade kvar att göra, var att uppvisa dagens protokoll för häradsskrivaren. Eftersom vi inte har funnit några fler handlingar i detta ärende, utgår vi ifrån att Aschan och landshövdingen inte hade lyckats trötta ut bönderna med sin förhållningsteknik. Säkert firades denna seger över Aschan grundligt i Attsjö.

Attsjös skvaltor på 2000-talet

Den 20 maj 2009 visade Allan Karlsson från Attsjö Norregård oss det välbyggda dämnet, som vi nådde via en gammal skogsväg. Det var en imponerande dammbyggnad med en bredd på drygt två meter och en maxhöjd över 150 cm. Vår vän Allan hade många gånger sökt efter lämningar efter skvaltkvarnen från 1839. Nu på 2000-talet var spår efter dammluckan allt som återstod där kanalen och dammvallen möttes. Sommaren 2023 begav vi oss utan Allan till platsen för 1839 års skvalta på Attsjö Norregårds mark. Fjorton år efter förra besöket, hade skogen förtätats och vi fick använda karta och kompass för att hitta dämnet. Den välbyggda bastanta vallen var sig lik. Framme vid kanalen satt en informationsskylt, som Länsstyrelsen hade satt upp efter att Lennart Karlsson från Högalund hade uppmärksammat dem på skvaltans kulturhistoriska värde.

Eftersom de senaste veckorna hade varit varma och torra, var det lågt vattenstånd. Tidigare på året hade det däremot regnat både intensivt och länge och genom det rödbruna vattnet upptäcktes flera lämningar efter kvarnanläggningen.

I mitten av bilden syns fåran efter dammluckan. Rakt ovanför denna och snett ner till höger syns rester av tjärat timmer. (Tips: förstora till 250%.)

Ingvar följde kanalen nerströms och gav till ett utrop. I gyttjan avtecknade sig en sten med avvikande form, rundad... som en kvarnsten...

Efter noggrann tvagning uppenbarade sig en bred och tjock kvarnsten med 105 cm diameter och en tjocklek av 22 cm. Ingvar som läst på om skvaltör inför vår expedition, konstaterade att detta var löparen, den övre rörliga kvarnstenen. Skakkäppens fåra syntes tydligt. I närheten fanns rester av virket från skvaltans kvarnhus. Nedströms hittade Bodil också en liten bit läder, som i dåtid användes när lättverket justerades för att förändra hur grovt säden skulle malas.

Vi kände historiens vingslag. Detta var stort för oss och glädjen stor. Hade Allan varit med i denna stund, hade glädjen varit fullkomlig, men den erfarne skogsbrukarens ben klarade inte längre av att ta sig fram i obanad terräng.

Ingvars barnbarn Alva och Siri blev nummer tre och fyra att klappa kvarnstenen på kanske mer än hundra år.

Samtliga foto: Ingvar Malmberg 2023.

Källor:

Bengtsson, Michael. Vattenkvarnar – en studie om hjul och skvaltkvarnar och deras förekomst i Fulltofta socken. Examensarbete 10 poäng i geografi. Högskolan Kristianstad 2003.

Haller, Patrik. Om skvaltkvarnar eller "skvalta". Bjärebygden 1956.

Haller, Patrik. Skvaltkvarnen. Bjärebygden 1971.

Wulff Bertil. Torikou Wäderqvarn under 200 år. Bjärebygden 2021.

Angående skvalta uppförd i Attsjö 1839. Lantmäteriet. 07-Fur-07. N^o42.

Synerätt angående skvaltkvarn i Attsjö. Konga häradsrätt, volym Al:a:121. Vadstena Riksarkivet.

[Årydsarkivet på Kronobergsarkivet i Växjö:](#)

Angående nedstängning av skvaltkvarn i Attsjö. Kartong 36, handling 25 och 26.

Kungl. Befallningshavarens protokoll av den 10 november 1841. Kartong 35, handling 34.

[Sv.wikipedia.org/wiki/skvaltkvarnar](https://sv.wikipedia.org/wiki/skvaltkvarnar)

Studiebesök vid Blankan skvaltkvarn i Knäred och Svalit skvaltkvarn i Simlångsdalen i Halland sommaren 2023.